

CSICSAY ALAJOS

KIKNEK A KEZÉBE KERÜLT AZ OKTATÁSPOLITIKA? (3. RÉSZ)

A 19. század harmadik harmadában népművelői szándékkal elindított magyar oktatásügy néhány esztendő elteltével olyan főurak kezébe került, akik teljesen átértelmezték és át is írták Eötvös József koncepcióját. Azt hitték, a nemzetpolitikai hazárdjátékokban megeshet, hogy a „kártyaasztaloknál” olykor még aduásként is ki lehet majd játszani. Ha jól fogadják a lapot, talán még tarolni is lehet vele. Azonban köztudott, hogy a kártyázásban vagyonokat lehet veszíteni.

Az 1918–1920-as években a magyar arisztokrácia elitje a „nemzetközi kártyapartikban” addig trükközött, fölünyeskedve verte a blattot, míg végül a rablóultiban már nem osztottak neki lapot. Ennyi baj legyen, gondolták. Otthon riadót fújattak, megkongatták a vészharangokat, majd csendben visszavonultak, és a balhét gibicekkel vitették el. Természetüknél fogva, jókedvű, nótakedvelő népség lévén, a játszma lecsengése után gyakrabban húzatták a cigánnyal, hogy „no, de sebaj, több is veszett Mohácsnál”. Azonban otthon, a megmaradt szűk hazájukban, tovább kevergették a lapot. Ha néhányan el is veszítették latifundiumaik tetemes részét, optánsként az általuk vezetett állam kárpótolta őket.

Mivel a gazdálkodáshoz nem értettek, sok ezer holdas birtokaikat bérlők kezébe adták, akik mindent megtettek, hogy ne csak a földek gazdái, hanem/vagy inkább ők, tegyenek szert fölöttébb nagy profitra. Nem csoda hát, hogy a túlhajszolt, igavonóként kezelt cselédségben az embertelen bánásmódjuk miatt a bérlők, de még inkább a gazdatisztjeik váltottak ki mérhetetlen nagy ellenszenvet. És egy kicsit azok is, akiket a pórnép közelebből alig, vagy egyáltalán nem is ismert, mert csak messziről láthatta őket, mivel a díszfákkal és virágos parkokkal körülvett kastélyaikba csak kirándulgatni jártak le. Ősztől tavaszig a városi palotáikban éltek. Parasztjaik meg pirkadattól napnyugtáig a mezőkön meg az istállókban robotoltak. Ők, a szerencsétlen páriák, talán nem is tudták, hogy a majoroknak, ahol a népes családjaikkal a hosszú, egészségtelen cselédházak egymásba nyíló szűk lakásaikban, összezúfolva tengették nyomorúságos életüket, meg a körülöttük elterülő, végláthatatlan pusztáknak kik az igazi gazdái. Hogy valójában nem azok, akik basáskodnak felettük, hanem azok, akik díszes hintóikban ülve tekintetre sem méltatják őket. Hogy övéké minden, maga az egész ország is az összes lakójával. Ők szabják meg, kiknek mi a kötelességük, és kiket milyen jogok illethetnek meg a nyelvhasználaton át a tanuláshoz (művelődéshez) és a képviselők választásához való jogokig. Ilyesfélék őket nem is érintették, hiszen nekik semmiféle jog nem adatott meg. A tanyákon és a falvakban élő parasztok közül is csak keveseknek, és igencsak kevés.

De volt az országnak egy rétege, akikre ráköszöntött az új aranykor. A művelt középosztálynak egy részére, akit a *treforti* iskolarendszer juttatott jól jövedelmező pozíciókhoz. Annak ellenére, hogy az ország, de valójában az urai, ami a jövedelmüket illeti, igen sokat veszítettek, ám továbbra is ők és a nemesi származású polgári elithez tartozók ültek a parlamentben, ahol fennhangon hirdették a töretlen hazafiságukat meg a mindent vissza revíziót. Közülük kerültek ki a „legsikeresebb” miniszterelnökök, miniszterek és a fő tisztviselők. Ha figyelmesen áttekintjük a kormányaik összetételét meg a róluk készült csoportképeket, rögtön észrevesszük, hogy a karddal oldalukon, díszmagyarban parádézó miniszterek között a beosztásukat illetően kik a rangosabbak és kik a kevésbé azok, meg azt is, hogy az állásorban feltűnik egy jobb megjelenésű, majd egy azonos nevű, Göre Gábor kinézésű parasztruhás, csizmás falusi figura mint a kisgazdák reprezentánsa. És megbecsült helyet foglal el a vallás- és közoktatási miniszter. Pedig csak egy volt közülük gróf, név szerint *Klebelsberg Kunó* (1875–1932). Ám ő valóban tiszteletet érdemlő nevet szerzett magának, mégpedig azután, hogy *gróf Bethlen István* kormányfő 1922 és 1931 között rábízta a kultuszminisztérium vezetését. Családja nem tartozott a régi magyar főnemesek közé. Felmenői tiroli nemesek voltak, egyik elődje, *Ulrik*, a törökök ellen vívott, 1683-i párkányi csatában tanúsított vitézségéért a császártól bárói rangot kapott, fia, *Ferenc Vilmos* pedig 1686-ban Budavár visszafoglalásában szerzett érdemeiért grófságot. Ezek után minden Klebelsberg fiú magas rangú katonaként szolgált. Leszármazottjuk, *Kunó*, viszont jogásznak tanult. Előbb országgyűlési képviselő lett, majd mint politikusnak, gyorsan ívelt fel a pályája. Hasonlóan, mint egyik hivatali elődje, *gróf Apponyi Albert*, ő is *neonacionalistának* vallotta magát, mi több, könyvet is írt a *neonacionalizmus*ról. (E fogalmat, bár

| Klebelsberg Kunó

nem hangzik bizalomgerjesztően, ne keverjük össze se a hitleri náciizmussal, se a mai újnácizmussal. Akkor még nem is tűnt olyan ártalmasnak, csak a későbbi hárdjátékokban, egy évvel Klebelsberg halála után és a második világháború előtt, alatt és a befejezését követően, eleinte lassan, fokozatosan, ám egyszer csak hirtelen. Csakhogy ekkorra minden ütőkártya az ellenfelek, a szomszédos államok szélsőséges nacionalistáinak a kezébe került, akik félelmetes dolgokat műveltek velük.)

Hosszas (két évig tartó) előkészület után Klebelsberg javaslata alapján a parlament elfogadta az 1924/XI. tc.-t, amely „háromágúvá” tette a magyar középiskolai rendszert, vagyis kettőről háromra növelte a középiskolai típusokat. Meghagyta a *reáliskolákat*, bennük a természettudományok mellett a német vagy a francia nyelv oktatását, és létrehozta a *humángimnáziumokat*, erős görög, latin és történelmi tanulmányokkal, azaz széles körű és mély klasszikus műveltséganyaggal, valamint a *reál-gimnáziumokat*, latinra alapozott modernebb stúdiókkal. Látni, hogy az analfabetizmus még mindig óriási méretű, ráébredt, hogy iskolaépületek hiánya miatt sem volt megvalósítható Eötvös József népoktatása. Elérte, hogy 1926-ban törvény szülessen népiskola-hálózat létrehozására vonatkozóan, mely kötelezte a törvényhatóságokat és a földbirtokosokat, hogy 15 kilométeres körzetenként iskolákat építsenek. Három év alatt 5 ezer tanyai tanterem, (ha úgy tetszik, iskola) épült fel égetett téglából deszkapadlóval, palatetővel és hozzájuk tanítói lakások is. Ezek az iskolák lettek a tanyavilág „kulturális központjai”, ahol könyvtárakat is berendezhettek, és hasonló olvasókörieket szerveztek, mint amilyenek a nagyobb falvakban már a háború előtt is léteztek. A miniszter figyelme a felsőoktatásra is kiterjedt. Támogatta a hazai egyetemeket, és a tudósutánpótlás biztosítására külföldön *Collegium Hungaricumokat* és ösztöndíjakat hozott létre, mellyel lehetővé tette a kis jövedelmű családok tehetséges gyerekeinek is a továbbtanulást. Mellesleg ő hívta haza 1930-ban Cambridge-ből *Szent-Györgyi Albertet* és kinevezte a szegedi egyetem tanszékvezetőjének. Sok lenne felsorolni Klebelsberg összes pozitív intézkedéseit, melyekkel a tíz évig regnáló Bethlen István kormányában betöltött minisztersége alatt sikerült mozgásba hoznia a holt pontra jutott magyar iskolahálózatot és a kulturális intézményeket. Ki tudja, miként alakult volna a sorsa és a politikai pályája, ha aránylag fiatalon, 57 éves korában meg nem hal. Tény, hogy utána sem szerkezetileg, sem tartalmilag nem sok változás történt a magyar oktatásügyben. A gyorsan kialakult alkotó értelmiséget nem érdekelték a népoktatás problémái, legfeljebb a falusiakat, de csak abban az esetben, ha bevásárolták őket az iskolaszékekbe. Viszont országos méretben egyáltalán nem. A neves személyiségeket, mint például az írókat, lekötötték a népiek és az urbánusok közötti értelmetlen csetepaték. A tudósok nagy része pedig leginkább származása miatt jobbnak látta, ha időben külföldre távozik. Egyébként az érvényesülésüknek a lehetősége – már ami a kísérleti laboratóriumok kiépítését és fenntartásuknak a költségeit illeti – sem volt nagyon ígéretes odahaza. Akiiket érdemes, sőt a nevelés-oktatásra gyakorolt hatásuk miatt fontos kiemelten méltatni, azok a pszichológusok voltak. Rájuk majd a következő fejezetekben kerítünk sort. Előbb, azt hiszem, nem minden ok nélkül, fel kellett vázolnom azt a politikai hátteret és ismertetnem az iskolahálózatnak nevezett keretet, melynek kiépítése lehetővé tette a pszichológiára mint elméleti alapra épülő (felépíthető) gyakorlatot.

Az eddigi fejezetekben kizárólag a magyarországi iskolákról, illetve oktatáspolitikáról esett szó. Azonban tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy az 1920 és 1938 közötti években a megmaradt Magyarország határain kívül rekedt magyarok oktatásügye teljesen elszakadt az Eötvös József által elindított és úgyahogy továbbfejlesztett tervezettől. A Csehszlovák Köztársaság, mint tudjuk, 1918. október 28-án alakult meg, de az ország határait csak a trianoni békeszerződés (1920. június 4.) után jelölték ki hivatalosan. Az is köztudott, hogy az 1919–1921-ben aláírt békeszerződések az Osztrák-Magyar Monarchia utódállamait a határaikon belülről nemzeti kisebbségek jogainak védelmére kötelezték. Hogy nekünk, Dél-Szlovákiában rekedt magyaroknak a sorsa oktatáspolitikai szempontból miként alakult a két háború között, majd a jogfosztottság éve (1945–1948) után, és csak két évre rá, 1950-től hogyan sikerült újjászervezni iskoláinkat, és sok-sok leépítési szándék (támadás) ellen megvédeni őket; azt az ezredforduló táján, hiteles forrásanyagokra hivatkozva és mint a nevelélméletben jártas, sok mindent tapasztalt nyugdíjas pedagógusként egy könyvben írtam meg. A címe *Iskolatörténet*. Megjelent a duna-szerdahelyi Lilium Aurum kiadónál 2002-ben. Teljes szövege megtalálható az interneten. Bár szövege 1999-ig kíséri nyomon az oktatásügyet, megítélésem szerint az aktualitásából semmit sem veszített. Ezért fölöslegesnek tartok bármit is idézni belőle. Mindazoknak, akiket érdekel a téma, kellő tisztelettel ajánlom szíves figyelmükbe.

| Szent-Györgyi Albert